

ІСТОРИЯ ТА ТЕОРІЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ

УДК 7.071.1.: 398.8

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2022-34-2-1>

Ольга Романівна Фабрика-Процька

ORCID: 0000-0001-5188-1491

доктор мистецтвознавства, професор кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Навчально-наукового Інституту мистецтв

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
olgafp4@ukr.net

olga.fabryka-protska@pnu.edu.ua

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КАРПАТСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

Мета роботи – розкриття історико-культурної ідентифікації карпатського пограниччя. Головним принципом є комплексний підхід до вирішення поставлених завдань. **Методологія дослідження** ґрунтується на методологічних принципах історичного підходу до аналізу історичних явищ, а також у використанні теоретичного, культурологічного, мистецтвознавчого підходів, що дало змогу розкрити взаємозв'язок між етносами, регіонами та країнами. **Наукова новизна** дослідження полягає у спробі комплексного висвітлення ідентифікації карпатського пограниччя в історико-культурному аспекті. **Висновки.** Розкрито загальну характеристику історії поселення русинів, лемків, верховинців, бойків, долинян від періоду Київської Русі до сьогодення. Зазначено, що Карпатський регіон є неповторним природно-культурним ареалом, який специфікою рельєфу, природних умов і клімату викарбував своєрідний пласт культури мешканців гір. Одним із найбільш яскравих проявів Карпатського регіону є традиційні форми поселення та споріднені пам'ятки архітектури, вивчення яких може слугувати важливим джерелом досліджень етнічної історії та культурно-історичних міжетнічних відносин; історичним свідченням високої матеріальної та духовної культури наших предків; цінним арсеналом знань для подальшого розвитку культури і, зокрема,

відмінним джерелом натхнення для сучасних митців у створенні нового середовища; вагомим доказом способу життя в попередні історичні періоди; важливим фактором у процесі виховання молодого покоління у сфері емоцій та формуванні естетичних думок тощо. Доведено, що історичні події різних епох, вплив політики щодо злиття народів і культур безумовно завдали великої шкоди українській традиційній культурі. В період сьогодення локальні особливості регіонів трансформуються, що веде до втрати неповторності та самобутності явищ культури етнографічних груп українців як в ареалі Карпат, так і далеко за її межами.

Ключові слова: карпатський регіон, ідентифікація, пограниччя, історія, лемки, українці, русини, долиняни, верховинці.

Fabryka-Protska Olga Romanivna, Doctor of Study of Art, Professor at the Department of Musical Ukrainian Studies and Folk Instrumental Art of the Educational and Scientific Institute of Arts of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Historical and cultural identification of the Carpathian border

Research objective. The aim of the work is to reveal the historical and cultural identification of the Carpathian border. The main principle is a comprehensive approach to solving tasks. **The methodology** of the research is based on the methodological principles of the historical approach to the analysis of historical phenomena, as well as the use of theoretical, cultural, art approaches, which allowed to reveal the relationship between ethnic groups, regions and countries. **The scientific novelty** of the study is an attempt to comprehensively cover the identification of the Carpathian border in the historical and cultural aspect.

Conclusions. The general characteristic of the history of the settlement of Ruthenians, Lemkos, Verkhovynkos, Boykos, and Dolynians from the period of Kievan Rus to the present is revealed. It is noted that the Carpathian region is a unique natural and cultural area, which by the specifics of relief, natural conditions and climate has carved a unique layer of culture of the inhabitants of the mountains.

One of the most striking manifestations of the Carpathian region is the traditional forms of settlement and related architectural monuments, the study of which can serve as an important source of research on ethnic history and cultural and historical interethnic relations; historical evidence of the high material and spiritual culture of our ancestors; a valuable arsenal of knowledge for the further development of culture and, in particular, an excellent source of inspiration for contemporary artists in creating a new environment; strong evidence of the way of life in previous historical periods; an important factor in the process of educating the younger generation in the field of emotions and the formation of aesthetic thoughts, etc. It is proved that the historical events of different epochs, the influence of the policy of merging peoples and cultures have certainly caused great damage to Ukrainian traditional culture. Today the local features of the regions are being transformed, which leads to the loss of uniqueness and originality of cultural phenomena of ethnographic groups of Ukrainians both in the Carpathian region and far beyond.

Key words: Carpathian region, identification, borders, history, Lemkos, Ukrainians, Ruthenians, Dolynians, Verkhovynkos.

Постановка проблеми. Як відомо, закономірністю духовного розвитку людства є взаємодія культур. Поряд із дослідженням здобутків свого народу в наш час зростає зацікавленість культурами інших народів, а саме визначення особливостей ідентичності, вивчення історії тощо. На сьогодні до офіційних пограничних територій, що перебувають обабіч західного пограниччя України та Західної Європи, належать Словаччина, Польща, Румунія та Угорщина. На думку В. Дутчак, суспільні одиниці, які їх репрезентують, об'єднуються на підставі спільних проблем, релігійних, мовних, етнічних ознак, створюють відповідні цінності і норми, зразки, яких дотримуються, одночасно утворюючи субкультуру певної спільноти, яка взаємодіє з іншими [2, с. 161–172].

Однією соціокультурною особливістю прикордоння у сфері духовної культури є наявність культурних артефактів, походження яких не можна звести лише до однієї культурної традиції. Їх поява у зоні культурного пограниччя очевидна. До них слід віднести інтенсивні міжкультурні контакти, в яких, зокрема, звичаї, традиції взаємодіють, переплітаються. Відбувається процес синтезу. Динаміку прикордоння як соціокультурного феномену (за В. Кочаном) потрібно розглядати у зовнішньому і внутрішньому вимірах. Перше – це зміни ролі і значущості пограниччя в соціокультурних процесах, друге – внутрішні соціокультурні трансформації того чи іншого пограниччя [3, с. 96].

У Карпатах в межах України та в суміжних країнах на своїх етнічних територіях проживають етнічні групи лемків, бойків-верховинців, гуцулів та русинів-українців рівнинного Закарпаття, які відповідно до своїх говірок утвердили окремі географічні назви – топоніми. У них чутно відгомін звучання назв, які були дані й іншими народами та племенами, що в той чи інший час тут перебували.

Висвітлення такої проблематики хоча і обмежується прикордонними територіями України і держав Західної Європи (Словаччини, Польщі, Угорщини і Румунії), проте актуалізує чимало питань сучасної взаємодії багатьох близьких і далеких етнічних культур на рівні асиміляції, міграції та взаємовпливів. Усе це пов'язано з історією та перебуванням на одній території декількох сусідніх народів. Саме тому науковці, досліджуючи пограниччя культур, сміливо вважають його не тільки географічним, але й культурним явищем, характерним для середовища окремих діаспорних осередків та регіонів, віддалених від офіційних кордонів держав [2, с. 161–172].

Мета роботи – розкриття історико-культурної ідентифікації карпатського пограниччя. **Наукова новизна** дослідження полягає у спробі комплексного висвітлення ідентифікації карпатського пограниччя в історико-культурному аспекті.

Актуальність проблеми. Упродовж багатьох століть український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве духовне середовище. Вивчення духовної культури населення певних регіонів та її функціонування в локальному розмаїтті належить до пріоритетних напрямів сучасної гуманітарної науки. Адже традиційна культура в її конкретному наповненні завжди регіонально локальна. А варіативність у межах регіону є способом існування традиції, яка, у свою чергу, є механізмом дії культури. Карпатський регіон у цьому плані становить безумовний інтерес, оскільки традиційна культура тутешніх українців вирізняється регіональною специфікою та варіативністю навіть у межах невеликих територій. «В українсько-польсько-словацькій пограничній зоні в Карпатах виробився специфічний модус мислення, що увібрав різноетнічні елементи смислових кодів, форм виконавства, інтонування, тембрових локальних барв, котрі по відношенню до ядра кожного національного фольклору, утворюють маргінальні варіанти і відрізняються від нього тим більше, чим більший простір їх розділяє» [1, с. 65].

Виклад основного матеріалу. Від періоду заснування перших держав у центральній та східній Європі вершини Карпатських гір стали межею, що розділила мешканців північного та південного їх схилів. Південні схили гір є частиною басейну Дунаю. Близько тисячі років домінуючою державною структурою у басейні Дунаю було багатонаціональне Угорське королівство, інтегруючою частиною якого стала територія карпаторусинів. Русини-лемки, що мешкали на північ від Карпат, також сподівались на приєднання до побратимів на півдні. В зв'язку з цим геополітичний, етнографічний та історичний критерії визначення самоідентифікації є одними з найважливіших характеристик у визначенні Карпатської Русі як території та русинів як чисельно домінуючого народу в межах її кордонів [4].

Протягом багатьох років Карпатська Русь була посередині етнічно різноманітної частини Європи. На північному сході проживали українці, на північному заході – поляки, на південному заході – словаки, на південному сході – румуни. На території Карпатської Русі русини (руснаки) традиційно становили більшість населення. Поряд з ними в їх містах

і селах мешкали євреї, мадяри, німці, цигани, словаки, румуни, поляки, а після закінчення Другої світової війни – українці та ін. Ця територія тривалий час була сільськогосподарською зоною, на якій більшість населення вело спосіб життя на рівні фізичного виживання. Вони займалися сільським господарством та промислами, пов'язаними з лісництвом. До сьогодні немає одностайності у назві територій, де мешкають карпатські русини. Існує складна плутанина в значеннях термінів «Закарпаття», «Підкарпатська Русь» та «Карпатська Україна», які для певної частини авторів означають лише певну частину Карпатської Русі, а для інших – усі землі, де живуть русини, на південних схилах Карпат.

Менш проблематичними, на думку окремих дослідників, є терміни «Лемковина» та «Лемківщина», що загалом стосуються території теперішньої південно-східної Польщі та «Пряшівщини», зокрема сучасної північно-східної Словаччини, території яких населяють русини.

У другій половині XIX ст. перші ґрунтовні праці дослідників розкривали життя та побут чотирьох етнографічних груп – лемків, крайняків, верховинців та долинян, що відрізнялися одна від одної за ознаками діалектного мовлення, культурних та матеріальних цінностей. Важливим, на думку дослідника П.-Р. Магочія, є факт, що ці терміни не вживалися як самоідентифікатори представниками цих етнографічних груп, а були дані їм мешканцями сусідніх територій. Східнослов'янське населення Карпатської Русі переважно ідентифікувало себе як руснаків, русинів [4, с. 34].

З історії відомо, що в першій половині XX ст. поляки ідентифікували усіх українців як русинів («rusini»). Намагаючись підкреслити свою етнічну відмінність від українців Східної Галичини, окремі представники інтелігенції, які проживали на захід від ріки Ослава, запропонували вживати термін «лемко» як етнонім. До 1920-х рр. більша частина східних слов'ян тієї території, яка відома як Лемківщина, відмовилась від назви «русин» («руснак») та прийняла до вжитку термін «лемко» [10, с. 11–22].

Серед науковців різних національних та політичних переконань побутувала думка про поєднання чотирьох етнографічних груп – верховинців, лемків, крайняків та долинян. Г. де Воллан розрізняв три основні групи: верховинців, долишняків та групу, що об'єднує дві підгрупи: спичаків та крайняків, які належать до руснаків сучасної південно-східної Словаччини.

В. Лукич у своїх дослідженнях не згадував про гуцулів і розрізняв три групи: верховинців, волинян та разом крайняни та спичаків (русини комітату Спиш). Г. Купчанко у своїх працях вирізняв три групи: долинян, верховинців та крайняків-спичаків. Ю. Жаткович виокремлював три групи: верховинців, бляхів (або дичків) та долишняків. Усі вищезгадані автори були схильні вважати, що найбільшу групу з погляду географічного ареалу проживання і чисельності становили долиняни, крайняки (руснаки теперішньої Східної Словаччини) та лемки. Вздовж кордонів Карпатської Русі незначна кількість та периферійне розташування належали верховинцям. Однак, не зважаючи на погляди своїх попередників, українські науковці першої половини ХХ ст. дотримувались іншої класифікаційної схеми. Вони поділяли Карпатську Русь із заходу на схід на три етнографічні та лінгвістичні регіони – Лемківщину, Гуцульщину та Бойківщину, кожен з яких включав територію як на південь, так і на північ від Карпатських гір. Така тричастинна класифікація доводила, що східні слов'яни південних схилів Карпат етнічно тотожні з жителями північних схилів.

Протягом тривалого часу культура закарпатських українців протистояла натиску латинізації, мадяризації, германізації і т. п. І лише глибоке почуття власної гідності сприяло тому, що в полоні іноземних сусідніх держав східнослов'янські українці зуміли зберегти свою етнічність [7]. Відомо, що завдяки Сен-Жерменській мирній угоді від 10 вересня 1919 р. Закарпаття було приєднано до складу Чехословацької республіки. Конституція Чехословаччини, прийнята 1920 р., юридично закріпила за Закарпаттям назву Підкарпатська Русь (Podkarpatska Rus), яку було офіційно перейменовано на Карпатську Україну і офіційною мовою стала українська [9, с. 24].

До 1938 рр. Карпатська Русь була поділена між Чехословаччиною, Польщею та Румунією; у 1945–1991рр. – між Польщею, Чехословаччиною, Румунією та Радянським Союзом, а з 1991–1993 рр. до сьогодні – між Словаччиною, Польщею, Румунією та Україною. Українську ідею наприкінці 30-х рр. у Закарпатті підтримував відомий у краї священник і педагог, політичний і громадський діяч Августин Волошин, який зробив чимало для утвердження на цій території етнічного імені *українці* [9, с. 170].

Питання зіставлення карпаторусинів з іншими східними слов'янами дослідники розглядали з позицій класифікацій етнічних груп Карпатського регіону, зокрема Карпатської Русі.

Більшість публікацій ХХ ст. відносить до східних слов'ян відносить етнографічні групи, що населяють південний та північний схили Карпатських гір, а саме: бойків, лемків та гуцулів. Зокрема, В. Лукич використовував лемко-бойко-гуцульську класифікацію, посилаючись на мовні ознаки. Окремі науковці вважали усіх мешканців Карпатського регіону українцями.

Найзахіднішою автохтонною етнографічною групою українців є лемки, які з давнини компактно проживали обабіч західних Карпат – Низьких Бескидів від рік Сян, Цироха на сході до Попраду з Дунайцем на заході. Наприкінці 40-х років ХХ ст. природний процес культурного саморозвитку лемків було злочинно порушено актом примусового виселення їх з рідних місць до колишнього Радянського Союзу та на північно-західні землі Польщі. Позбавлені свого геоетнічного середовища, лемки тривалий час не втрачали глибинної основи своєї культури. Але, зазнавши впливу нових природних умов, культура лемків значною мірою почала втрачати свою самобутність [17].

Найбільшої асиміляції зазнавала культура тих лемків, яких виселили в південно-східні степові області України (Кіровоградщина, Миколаївщина, Полтавщина, Дніпропетровщина, Херсонщина). У східних регіонах України переселенців-лемків розселяли окремішньо, а місцеве населення називало їх поляками. Щоб вижити, лемки-переселенці пристосовувалися до нового середовища і приховували своє етнічне походження. По селах українська мова була поширена у формі наддніпрянського діалекту, а в містах функціонувала лише російська мова. Усе це призводило до поступового згасання традиційної культури. У східних областях України до сьогодні старше покоління лемківських родин та їх нащадки бояться сказати, ким вони є. Однак останніми роками у цих областях почав активізовуватись громадський рух, почали створюватись лемківські товариства на Херсонщині, Полтавщині, Луганщині.

Сьогодні лемки-переселенці компактно проживають на території Західної України, зокрема у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. У кожній з областей активно функціонують суспільно-громадські та культурні організації і товариства, головним завданням яких є відродження, збереження та популяризація лемківської говірки, історії та культури. Та, незважаючи на це, все-таки посилюються процеси асиміляції. Найбільшої асиміляції зазнавала культура тієї частини лемків, яких виселили в південно-східні

степові області України (Кіровоградщина, Миколаївщина, Полтавщина, Дніпропетровщина, Херсонщина) [19; 18].

У східних регіонах України переселенців-лемків розселяли окремішньо, а місцеве населення називало їх поляками. Щоб вижити, лемки-переселенці пристосовувалися до нового середовища й приховували своє етнічне походження. По селах українська мова була поширена у формі наддніпрянського діалекту, а в містах функціонувала лише російська мова. Усе це сприяло поступовому згасанню традиційної культури. У 90-их рр. ХХ століття громадський дух активізувався, почали створюватись лемківські товариства на Херсонщині, Полтавщині, Луганщині [17, с. 115]. На сьогодні історично-етнічна територія Лемківщини поділена між двома сусідніми державами – Польщею та Словаччиною, а саме: південні частини Горлицького, Новосандецького, Короснянського, Сяноцького, Ясельського та Ліського повітів у Польщі; північно-східні округи Собранецького, Гуменського, Снинського, Меджилабірського, Бардіївського, Свидницького та Старолубовлянського округів Словаччини (Пряшівщини), а також Перечинський та Великоберезнянський райони Закарпатської області України [17, с. 114]. Відмінність між північною та південною частиною Лемківщини існує й у мовних діалектах – південна тяжіє до словацьких, а північна частина близька до польських говорів.

Протягом століть, незважаючи на проживання по різні боки гір, руснаки та лемки підтримували тісні контакти, що дало їм можливість зберегти багато спільних етнографічних та мовних особливостей. Цим контактам сприяло те, що Карпати є найнижчими саме між р. Попрад та ріками Ослава та Лаборець в районі сучасного польсько-словацького кордону.

До східної групи східнослов'янського населення південних схилів Карпат належать долиняни та верховинці. Територія проживання долинян охоплює більшу частину території Закарпатської області (історичної Підкарпатської Русі) від р. Шопурка на сході до кордону зі Словаччиною на заході, охоплюючи південні схили хребта Вігорлат. За словами П.-Р. Магочія, долиняни вважаються найдавнішим східнослов'янським населенням території Карпатської Русі [4, с. 36].

Долиняни зберегли найбільше архаїчних рис у мовленні. Протягом століть ця етнографічна група була ізольована від решти східних слов'ян на півночі (Галичина) та на сході (Буковина). Також духовна та матеріальна культура долинян,

за висловом дослідника О. Бонкала, тривалий час перебувала під впливом мадярів (угорців), з якими вони ділили спільну етнографічну територію, що було зумовлено географічною доступністю контактів між півніжжям Карпат та Дунайською низовиною [4, с. 36].

Периферійну групу, за висловом П.-Р. Магочія, становлять верховинці, що населяли територію вздовж найвищих схилів Карпат у північно-західній та північно-центральної частинах Закарпатської області. Верховинці мають багато спільних рис з бойками, які живуть на північному (галицькому) схилі гір. Високі гірські хребти та незручні перевали є причинами обмеженого спілкування бойків та верховинців [17]. На відміну від західної зони, де русини та лемки традиційно підтримували тісні зв'язки, галицькі бойки не просувались на південь, а транспортні і географічні шляхи пов'язували їх з рештою Галичини на півночі та сході.

Поліетнічним краєм є територія Закарпаття. Її населяють слов'янські (бойки, гуцули, лемки), угро-фіни, романо-германці. Взаємодія українсько-угорських, українсько-словацьких та українсько-румунських зв'язків в значній мірі складає етнорегіональну специфіку регіону [17]. У середині ХХ століття ті з русинів Закарпаття (Підкарпатської Русі), хто бажав зберегти певний сенс окремішності, могли використовувати лише територіальну назву: «закарпатець», «закарпатка». Тому до сьогодні все ще побутують вирази «закарпатський народ», «закарпатські пісні», «говорити по-закарпатськи», «закарпатська мова». До лемків за етнографічними особливостями належать русини, або в латинізованій формі рутени, які через різні історичні обставини опинилися на територіях різних держав – Угорщини, Польщі, України, Словаччини, однак зберегли свою давню самоназву до сьогодні. Значна частина цих українців асимілювалася місцевим населенням [17, с. 118].

Під поняттям «Пряшівщина» в наш час ми розуміємо область північно-східної Словаччини, заселену русинами-українцями, які становлять найзахіднішу групу українського народу [15, с. 77–80]. Українців у Словаччині було близько 200 тисяч, нині залишилось близько 40 тис.; у Польщі під час депортації та операції «Вісла» русинів було примусово вивезено з рідних земель і розселено по всій країні. Тому визначити місця їхньої локалізації сьогодні важко. Можна констатувати

приблизно заселення русинами-українцями: в Словаччині – Пряшівщина (по с. Остурно), в Польщі – по Білу Вежу [16].

Сама назва «русини-українці» дає можливість стверджувати єдність цієї етнічної групи, а не роздільність. Є прагнення окремих громад розділити її на дві частини – русинів і українців. Його пропагують представники «політичного русинізму» і, на превеликий жаль, підтримує сучасна влада Словаччини. Звідси і походять процеси асиміляції та трансформації.

Після розпаду Австро-Угорщини як держави 1918 р. «Угорська Русь» адміністративно була поділена на дві частини. Мукачівська єпархія (з осередком в Ужгороді) становила автономну область Чехо-Словацької Республіки – Закарпатську Україну (офіційна назва – Підкарпатська Русь); Пряшівська єпархія увійшла до складу Словаччини. І закарпатські, і пряшівські русини-українці надалі становили одну закарпатську етнічну групу, яка, однак, внутрішньо не була сконсолідованою. Одні вважали себе русинами, ще інші – українцями. У 1939 році внаслідок політичних подій Пряшівщину було приєднано до Словаччини, але східна її частина (на схід від Снини) увійшла до Угорської корони [17].

Через історичні події тривалий період доля русинів-українців Словаччини (лемків Пряшівщини) залишалась нестабільною. В ході війни на міжнародній арені виникло питання масових етнічних переселень на визволених землях. Великий вплив на післявоєнний розвиток русинів-українців Словаччини мало переселення лемків Польщі з їхніх споконвічних земель до Радянської України та на т. зв. *Zemie odzyskane* у Західній Польщі, в тому числі горезвісна акція «Вісла» 1947 р.

Таким чином, лемки Польщі і лемки Словаччини становлять спільну етнічну групу, формально розділену державним кордоном, який ніколи не був (за словами М. Мушинки) герметично закритим. Восени 1945 р., під час виселення української людності з південно-західних земель Польщі, тисячі лемків були в пошуку порятунку у своїх краях зі Словаччини. Усі події відбувались на очах українського населення Словаччини, які жили в надзвичайно складних економічних і соціальних умовах. У мешканців панував страх перед виселенням [5, с. 12].

Посилена асиміляція, тобто словакізація русинів-українців була чітко відображена у переписі населення 1991 р. Із 250 сіл, які населяли русини-українці протягом тривалого

часу (1890–1980), понад 80% населення зголосилося до руської (української) національності, а у 1991 році лише у 21 населеному пункті понад 50% населення зголосилося до руської (русинської) або української національностей [6, с. 26]. 90-ті роки ХХ ст. русини-українці називають періодом демократизації суспільства, найскладнішим для них в історії Словаччини. Населення, яке століттями становило одне ціле, розбите на групи: русинів, українців, лемків і словаків. Остання група постійно збільшується за рахунок двох перших. Якщо такий процес асиміляції набере ще більших обертів, то у майбутньому вони зовсім зникнуть із статистичних оглядів [17, с. 121].

Протягом багатьох століть українське населення у Східній Словаччині жило в складних умовах соціального та національного гніту, що спричинило значне гальмування їх національного та культурного розвитку. Останнім часом у житті словацьких українців відбулися значні політичні та соціально-економічні зміни. Ці зміни також впливають на вирішення національних питань, на характер етнічної структури суспільства, а отже, і на розвиток культури національностей.

Досліджуючи цю проблематику протягом тривалого часу, можемо стверджувати, що переважна більшість словацьких українців відноситься до корінного населення, т.зв. автохтонів, предки яких мешкали на цих землях декілька століть тому. Частина українців Словаччини – це емігранти, що переселилися під впливом політичних, соціальних та економічних чинників, та їх нащадки. Зокрема, під час проведення перепису 1991 р. вперше було запроваджено дві позиції для самовизначення: «українець» та «русин». Унаслідок цього мешканці Східної Словаччини, які раніше називали себе українцями-русинами і становили з лінгвістичного погляду одне ціле, розділились на: українців, русинів та словаків. Крім осіб, які усвідомлюють свій зв'язок з Україною, вирізнилася група осіб, які в результаті асиміляційних процесів словакізувалися. На сьогодні частина русинів-українців почала вважати себе окремою від українців етнічною групою – русинами/карпаторусинами, хоча в своєму щоденному мовленні вживає ті ж самі діалекти лемківського говору, що й українці Словаччини, а в якості писемної замість літературної української мови використовує русинську (лемківсько-пряшівську) мову, кодифіковану у Словаччині в 1995 році як форму двох діалектів (західноземплінського та східноземплінського) лемківських говорів української мови [14].

Таким чином, слід констатувати, що сусіднє розташування українських та словацьких етнічних територій, подібність типу господарства та побуту, тривала приналежність як словацьких, так і українських земель до імперії Габсбургів, спільне слов'янське коріння, сприяли інтенсивним контактам між українцями та словаками, стимулювали появу наукових досліджень. До сьогодні русини-українці проживають у понад 230 населених пунктах Північно-Східної Словаччини вздовж словацько-польського державного кордону. Географічні та економічні умови життя населення відповідної області, а також її тривала ізоляція, спричинена ексцентричним становищем усього регіону щодо більш розвинених економічних центрів, призвели до відносно великої кількості архаїзмів у культурі порівняно з іншими районами Словаччини [17].

У досліджуваній області сформувалося специфічне середовище, яке, зокрема, вплинуло на те, що елементи словацької, угорської, польської, німецької та інших культур тут перепліталися століттями (римської та візантійської). Це значною мірою відбилося на природі духовного, а також матеріального творення людей у відповідному регіоні. Ці факти є дуже важливими, особливо у моніторингу між-етнічного контексту у народній культурі. Українці в межах Польщі та Словаччини належать до автохтонних національностей. Та у зв'язку з тим, що на цих територіях вони не творили єдину державну спільність зі своїм матірним народом, виникли тенденції, які поступово елімінували їхню етнічну специфіку й, за висловом дослідника М. Сополіги пригальмували національний розвиток [11, с. 7–8].

З історії відомо, що пануючі державотворчі народи переважно приховували від закарпатських українців правду про їхнє походження, перекручували і спотворювали, переслідували їхню мову, культуру і чинили різні перешкоди щодо вивчення й належного пізнання їхнього минулого [8, с. 13–14].

Висновки. Отже, полікультурність і етнографічне розмаїття Карпат здавна були контактною зоною безлічі культур. Географічні фактори відігравали важливу роль у взаєминах мешканців Карпатського регіону. У їх духовній та матеріальній культурі до сьогодні збереглося чимало елементів праслов'янської, східнослов'янської та давньоукраїнської культури. Українці та словаки жили і творили в єдиному середовищі протягом багатьох століть. Більше того, між ними майже не було мовного

бар'єру, а історична необхідність ознаменувала їх спільними долями у боротьбі за збереження національної ідентичності та соціальної свободи. Тому культура української національності в Словаччині є частиною національної культури. Знання народної культури цього населення значно збагатить словацьку і українську етнологію, фольклористику та мистецтвознавство.

Дослідження культури мешканців пограниччя Карпат мають велике значення, і лише детальне знання питань, пов'язаних з їхнім життям, є необхідною умовою справедливого вирішення питання про національність, ідентичність, тотожність, пограниччя. Протягом кількох століть, зберігаючи прадавні київсько-руські духовні, побутові та мовні традиції, лемки одночасно створили своєрідний культурний пласт, який є оригінальним внеском до загальної скарбниці не лише української, а й європейської і світової культурної спадщини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: етномузикологічні розвідки. Київ-Тернопіль : Астон, 2002. 236 с.
2. Дутчак В. Сучасні фольклорні фестивалі на західному пограниччі України в контексті міжкультурної комунікації. *Na pograniczach O stosunkach społecznych I kulturowych* / redakcja naukowa: Robert Lipelt. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok, 2018. С. 161–172.
3. Кочан В.М. Феномен пограниччя у соціокультурному вимірі : дис. ... канд. філософ. наук ; Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь. 2008. 206 с.
4. Магочій П.-Р. Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином : статті [Текст] / пер. з англ. Н. Кушко, С. Біленький, з нім. Ю. Дуркот ; ред. укр. тексту В. Падяк. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2015. 132 с.
5. Мушинка М. Післявоєнний розвиток лемків Пряшівщини. *Актуальні проблеми етнічного відродження Лемківщини (до 70-річчя від дня народження Голови СФУЛО Теодозія Старака)*: матеріали I міжнар. наук. конф., 11-12 серпня 2001. Львів, 2003. С. 4–18.
6. Мушинка М. Русини-українці Словаччини 90-х років ХХ століття. *Актуальні проблеми етнічного відродження Лемківщини(до 70-річчя від дня народження Голови СФУЛО Теодозія Старака)* : матеріали I міжнар. наук. конф., 11-12 серпня 2001. Львів, 2003. С. 19–31.
7. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Ч. 28. *Українці в історії та культурі Карпат* / Головний редактор та упорядник Мирослав Сополіга. Свидник, 2016. 495 с.
8. Павлюк С., Перинь Г., Кирчів Р. Українське народознавство. Львів, 1994. 608 с.
9. Росул Т. Музичне життя Закарпаття 20–30-х років ХХ століття : монографія. Ужгород : ПоліПрінт, 2002. 208 с.

10. Сивицький М. Духовна культура: *Лемківщина: земля – люди – історія – культура* (Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто), 1988. Т. 2. С. 102–194.

11. Сополига М. Народне житло українців Східної Словаччини. Братислава – Пряшів, 1983. 388 с.

12. Сополига М. Скансен у Свиднику: путівник по Етнографічній експозиції під відкритим неом СНМ – Музею української культури. Свидник, 2008. 128 с.

13. Тиводар М. Етнологія : навчальний посібник для студентів історичного факультету. Ужгород, 1998. 577 с.

14. Українці у Словаччині. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

15. Фабрика-Процька О.Р. Етнічна ідентифікація українців Пряшівщини (Словаччина) крізь призму музичного фольклору. *Соціально-гуманітарний вісник*. Вип. 20, 21. Харків : Наукове товариство «Наука та знання», 2018. С. 77–80.

16. Фабрика-Процька О.Р. Збереження традицій народнопісенної творчості русинів-лемків Східної Словаччини. *Народознавчі студії В.Т. Скуратівського «Традиційна культура українського народу в ХХІ столітті»* : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції та методичні рекомендації, Київ, 21-22 жовтня 2010 р. Київ : ТОВ Видавництво «Сталь», 2010. С. 350–356.

17. Фабрика-Процька О.Р. Народна музична культура лемків і русинів Карпатського регіону: традиція, трансформація, ідентифікація : монографія / ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені В. Стефаника». Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2020. 496 с., 24 іл.

18. Фабрика-Процька О. Пісенна культура лемків України (XX–XXI ст.) : монографія. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2013. 328 с.

19. Фабрика-Процька О.Р. Трансформація лемківської традиційної культури в Україні II пол. XX – поч. ХХІ ст. *Музикознавчі студії інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки та Національної академії України імені П.І. Чайковського*. Вип. 7. / ред. кол.: Рожок В.І., Посвалюк В.Т. та ін. ; упоряд. О.І. Коменда]. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. С. 369–374.

REFERENSES

1. Gritsa S. (2002) Transmission of folk tradition: ethnomusicological research. Kyiv-Ternopil: Aston (in Ukrainian)

2. Dutchak V. (2018) Modern folklore festivals on the western border of Ukraine in the context of intercultural communication. Na pograniczach O stosunkach społecznych i kulturowych / redakcja naukowa: Robert Lipelt. Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa im. Jana Grodka in Sanok, Sanok (in Poland)

3. Kochan V. (2008) The phenomenon of the border in the socio-cultural dimension: dis. ... Cand. philosopher. Science. Tavriya National University. VI Vernadsky, Simferopol (in Ukrainian)

4. Magochi P.-R. (2015) Every Carpatho-Rusyn is a Rusyn... but not every Rusyn is a Carpatho-Rusyn: articles [Text] trans. from English N. Kushko, S. Bilenky, with him. Y. Durkot; ed. ukr. text by V. Padyak. Uzhhorod: V. Padyak Publishing House (in Ukrainian)

5. Mushynka M. (2003) Postwar development of the Lemkos of Presov. Proceedings of the First International Scientific Conference «Actual Problems of Ethnic Revival of Lemko Region. To the 70th anniversary of the birth of SFULO Chairman Theodosius the Elder» (in Ukrainian)
6. Mushynka M. (2003) Rusyn-Ukrainians of Slovakia in the 90s of the twentieth century. Proceedings of the First International Scientific Conference «Actual Problems of Ethnic Revival of Lemko Region. To the 70th anniversary of the birth of SFULO Chairman Theodosius the Elder» (in Ukrainian)
7. Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svidnik. (2016) Part 28 Ukrainians in the history and culture of the Carpathians. Editor-in-Chief and Compiler: Myroslav Sopolyha. Svidnik (in Slovakian)
8. Pavlyuk S., Perin G., Kirchiv R. (1994) Ukrainian ethnography. Lviv (in Ukrainian)
9. Rosul T. (2002) Musical life of Transcarpathia in the 20-30s of the twentieth century: monograph. Uzhhorod: PolyPrint (in Ukrainian)
10. Sivitsky M. (1988) Spiritual culture: Lemko: land - people - history - culture (New York-Paris-Sydney-Toronto) (in USA)
11. Sopolyha M. (1983) Folk housing of Ukrainians in Eastern Slovakia. Bratislava – Presov (in Slovakian)
12. Sopolyga M. (2008) Skansen in Swidnik. Guide to the Ethnographic Exposition under the open neom of the SNM - Museum of Ukrainian Culture. Svidnik (in Slovakian)
13. Tivodar M. (1998) Ethnology: A textbook for students of the Faculty of History. Uzhhorod (in Ukrainian)
14. Ukrainians in Slovakia. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
15. Fabryka-Prottska O. (2018) Ethnic identification of Ukrainians of Prešov region (Slovakia) through the prism of musical folklore. Socio-humanitarian bulletin. Issue 20, 21. Kharkiv: Scientific Society «Science and Knowledge» (in Ukrainian)
16. Fabryka-Prottska O. (2010) Preservation of the traditions of folk songs of the Ruthenian-Lemkos of Eastern Slovakia. Ethnographic studies VT Skuratovsky «Traditional culture of the Ukrainian people in the XXI century»: Coll. mater. All-Ukrainian scientific-practical conference and methodical recommendations, Kyiv, Stal Publishing House LLC (in Ukrainian)
17. Fabryka-Prottska O. (2020) Folk musical culture of the Lemkos and Ruthenians of the Carpathian region: tradition, transformation, identification. Monograph; SHEI «Prykarpat. nat. V. Stefanyk University». Ivano-Frankivsk: Suprun VP (in Ukrainian)
18. Fabryka-Prottska O. (2013) Song culture of the Lemkos of Ukraine (XX-XXI centuries): monograph. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya (in Ukrainian)
19. Fabryka-Prottska O. (2011) Transformation of Lemko traditional culture in Ukraine II half. XX - beginning XXI century. Musicological studies of the Institute of Arts of Volyn National University named after Lesya Ukrainka and the National Academy of Ukraine named after PI Tchaikovsky. Issue 7. [ed. count. Rozhok VI, Posvalyuk VT and others; order. OI Komenda]. Lutsk: Volyn. nat. Univ. Lesya Ukrainka (in Ukrainian)